

(s az Emléknapok céljával csak a felszínen érintkező) „szakmai” megközelítések sem hozhatják meg a várt eredményt. Többek között ezért is tartjuk Kalapis Zoltán könyvét sugalmazó erejű, messzebbre mutató munkának, mert nem kis mértékben járul hozzá szellemi vállalkozásaink s tudományos tevékenységünk feladatainak újragondolásához. Ahhoz, hogy az olvasóban meginduljanak önszemléletünk, önismeretünk, történelmi tudatunk tisztulási folyamatai. Akár hamis vagy torz műveltségképünk újjáértékelésének vagy legalább korrigálásának az árán is. Ez utóbbihoz alighanem jelentősen járulhatna hozzá, ha a verseci Emléknapokon pl. nem csupán olyan szűk szemhatárú témákról folyna az eszmecsere, mint az *Összetett határozós szerkezetek a Gyurkovics-trilógiában*, hanem mondjuk Tóth Zoltán fentebb említett bármely munkájáról.

SZELI István

AZ ÚJVIDÉKI VILLAMOSTÓL A BÉCSI EXPRESSZIG

Juhász Erzsébet: *Határregény*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001

Juhász Erzsébet utolsó, befejezetlenül maradt posztumusz művének olvasója sűrű szövésszerű regényt tart a kezében. Talán nem csupán saját, egyéni olvasatokról számolok be, ha azt állítom, hogy a *Határregény* olvasói befogadásának módja a lassú olvasás.

Családrégény – pontosabban: családok regénye a *Határregény*, s ebbéli vonásában tér el, jelent elmozdulást Juhász Erzsébet előbbi regényeihez képest. Míg pl. a *Műkedvelők* (1985) epikus szálai az alterego művészférfós köré szövődtek, a *Senki sehol soha* (1992) „prózájának” átlói nyomán pedig lazán összetartozó kisvárosi alakok sorsképletei rajzolódtak ki, a *Határregény* epikuma sok szálból összeszövődő és sokféle ágazó családi hálóból bomlik ki. „Családáradás”, „elágazó ősvények kertje” Juhász Erzsébet újonnan megjelent regénye (csak mellesleg jegyzem meg, hogy Mészöly Miklós Családáradása meghatározó jelentőségű olvasmánya volt), amelynek kisregénynek megfelelő terjedelme mintha egy nagyregény anyagát hordozná magában.

Már az első fejezet kiinduló szituációja – az Angeline Nenadovits emlékezetében élő, 1910-es, egész napot kitöltő villamosút – olyan szétfutó epikus szálakat (újfent: elágazó ősvényeket) indít újtukra, amelyek már itt, a regény kezdetén családi viszonylatok gazdag ágrajzát ígérik. Mire a fejezet végén „egy villamos végállomást jelző csengetésé”-ben felhangzik a regényindító szituációhoz analógia útján, metonimikusan kapcsolódó zárómotívum, a történet(ek)be sodródott nevek családi-rokoni viszonylatok szövevényét előlegezik. E horizontálisan szétterített haló fölé ugyanitt sorsdöntő, sors- és történet-alakító (történelmi) pillanatok vertikálisai rendelődnek: 1918, 1946, az ötvenes évek, 1990 – azaz az első világháborút követő határmódosítások, elcsatolások, a másodikot követő megtorlások, az ötvenes évek határzáratai, majd a közelmúlt balkáni háborúja olyan toposzok előrejelzői, amelyek az egész regény családtörténeteit, interszubbjektív relációit, egy-egy család egyedeinek létét fogják át determináló erővonalakként. Ez utóbbi az frói eljárás azon vonását jelenti be, hogy a regény egy mindannyiunk tudatában (emlékezetében?) élő referenciális háttérbe ágyazódik. Az első és második világháború s a legutóbbi, balkán háború a családtörténetekben összefutó életutakban létrehozott egzisztenciális töréseivel az egész regény „külső” időkoordinátáit jelzi. A történelmi idők a családon belüli kohéziós erőket felszakítva centrifugális erőként dobálják szét a rokoni kötelékek

tartozó egyedeket – vagy úgy, hogy „elhagyták szülőhelyüket, hogy egy másik országban telepedjenek le, vagy el sem hagyták, s mégis más ország polgáraivá lettek az előreláthatatlan történelmi zajlások mindent összekuszáló forgatagában”. Ezeket a történelmi vízvonalasító vonalakat szövik át a szereplők szubjektív, belső idői. A jelenből más időszámba áttett képzelet, emlékezés, meg- és felidőzés a túlélés, a tovább zakatoló lét megélhetőségének lelki-virtuális lehetőségeiként a történelmi idő(k) ütötte réseket kísérlik meg kitölteni, s az ezek következtében megképződött hiányok partvonalait ostromolják. Az egymással rímelő teljesületlen álmok és a tudat félhomályából feltörő rémálmok és honvágyak a végérvényesen kitölthetetlen űrök, hiányok és kiiktathatatlan, feledhetetlen traumák leképezői.

Juhász Erzsébetet írói opusának korábbi műveiben is – különösen az utóbbi évtizedben íródottakban – foglalkoztatta az otthon és állandó lakhely fogalmainak összegegyeztetetlensége, az otthonosság-idegenség antinómiájának létélménye, feloldhatatlansága (*Útalan utaim*, 1998), a Monarchia és felbomlásának következtében kialakult multinacionális és multikulturális életerek, az ezekből eredeztethető életérzés és ennek szépirodalmi lecsapódásai (*Tükkörképek labirintusa*, 1996). Témáinak előbbi, esszézerű, illetve reflexív-tudományos körbejárása után mostani regényében e léthelyzetek fikcionált, mimetikus – regényszerű, narratív – ábrázolásához folyamodott. Anélkül, persze, hogy legújabb művében az eddig esszézerű, reflexív módon megközelített témáknak bármiféle, csupán regényes(itett) illusztrációját írta volna meg.

Erről a veszélyt rejtő pontról a *Határregényt* a „külső”, történelmi idők koordinátáiba helyezett családfarajz(ok) egyedekre, egyéni, egyes emberi sorsképekre bontása, a sorsképek/képletek egyes képviselőinek (elviselőinek) finoman kidolgozott, egyénftő és lélektani vonásai s a regényhősök belső, szubjektív idejének, világérzékelésének, saját vagy másokra irányuló sorsértelmezésének relevanciája mozdítja el.

A regény virtuális családfarajza mögé sok irányba vezető útvonalak térképe rajzolódik. A mű egyes fejezetei e térkép kulcspontjai szerint szerveződnek (l.: újdéki, szabadkai, pozsonyi, szegedi, temesvári, linzi fejezetek). A Bécsből áttelepült Röschök, a Szegedről érkező Sajtosok, valamint a szabadkai Patarcsicsok által létrejött Bécs–Szeged–Szabadka háromszög a regény közép-európai, Monarchia-színterének emblémájaként funkcionál.

A családtörténetek (életutak) gazdag rajzolatán belül különösen a Patarcsics és Sajtos család családfája emelkedik ki a családtagok földrajzi értelemben is sokfelé (Szabadka–Pozsony, Szeged–Szabadka, Szeged–Temesvár, Temesvár–Linz) ágazó életútjával. Az életutak rajzolatából egyaránt bomlanak ki a történelem viharai okozta távolságok, szétszóratások, honvágyak és hiányok s a lélek belső otthontalanságából adódó eltávolodások. A szöveg többletét, árnyaltságát épp e külső és belső erővonalak együttes jelenléte, együttregzése, s – mint már említettem – az utóbbiak relevanciája képezi. A távollét, a családtól való elszakíttottság, a különböző helyszínekre (országokba) sodródott szereplők otthontalanság- és idegenségérzése, honvágya révén (a regény több szálán is egybejártszó toposzai ezek) a regényalakok belső, lelki életének zajlására helyeződik a hangsúly, s e lélekvilág zománcán ejtett sebek, repedések egész életre szóló deformációkat eredményeznek.

A legtartósabb és legmélyebb hiányokat a történelem viharai hívják elő, amelyekből az egyes családok idősebb tagjainak több is kijut. Az első világháború Angeline Nenadovits szerelmének, Miroszlavnak a nyomát tünteti el, e háborúban esik el a Sajtos család két

férfitagja, Béla és István, a harmadik férfitag, a Temesvárra került Sándor számára a trianoni békeszerződés a meghúzott országhatár következtében a „boldog korszak végét”, a családtól való fájdalmas különülés és a kisebbségi peremlét kezdetét jelenti, miként a Pozsonyba került Patarcsics János számára is, akit 1918 következményei összetörik, lidérces álmokba kergetik, s akiről 1923-ig az otthonmaradottak semmi hírt nem kapnak. A második világháború vége Angeline Nenadovits fiának elvesztését (1946-ban agyonverték a „hatóságok”), a Sajtos lány, Gitta számára férje drasztikus halálát, Sajtos Sándor Linzben letelepedő fiával való kapcsolatának elvesztését, az 1990-nel kezdődő balkáni káosz Emi második férjének disszidálását hozza magával stb. A Trianon utáni határártrendezés Patarcsics János és Sajtos Sándor számára Pozsonyban és Temesvárott ugyanannak a peremlétnek, nemzetelvándorlásnak, -fogyatkozásnak és kisebbségi sorsnak egybehangzó szövegeit teremti meg. A regény egyéb egybehangzó szövegeit a családtagok körül a közeli hozzátartozó(k) huzamos, sőt véglegesnek tűnő távolléte, elvesztése következtében megritkult levegő s e hiányok okozta lelki deformációk alkotják. Angeline Nenadovits a nyolcvanas években „létezésének színhelyét a század világháborút megelőző éveire” teszi át, „kihátrál az életből”, utolsó éveiben nem hajlandó többé emlékezni megboldogult férjére és elvesztett fiára, Patarcsics Miklós és János testvéri ragaszkodása a harmincéves távollét és kölcsönös, kízó hiány s a Szabadka–Temesvár közötti határ átjárhatatlansága következtében Miklós hallgatásba zuhanásával, testvére utáni rimánkodásával, János erős depresszióivá, révületeivé, a bátyjával folytatott belső dialógussá deformálódik, „egymással rímelő” virtuális párbeszédük közös pontja pedig a mindketjük tudatában felmerülő Rogina bara-i emlék. A külső, történelmi fordulatok determinálta léthelyzeteket kísérik az egyes regényhősök belső poklának körei: Patarcsics Endre feleségének érzelmi és tényleges, önkéntes izolálódása családjától, Endre önvádja, szeretetlenségtudata s a gyermekeit, Emit és Emilt övező szeretetlenség felismerése miatti lelkiismeret-furdalása, Rösch Lina beteges szerelmekbe menekülése stb.

A regény egyik leghangsúlyosabb szövege a betöltetlenség, a várakozás. Az egymástól való elszakadások, távolságok, gyöttrő hiányok fájdalmát a képzelet és emlékezés működésbe lépésén, zsonglőr öncsalásain túl egyetlen valós életesemény tudja úgy-ahogy enyhíteni: a több évtizednyi várakozások után lehetségessé váló látogatások. Sajtos Sándor és fia 1936-ban Temesvárról Szabadkára látogat, a szabadkai rokonok 1962-ben Sajtos Sándor akkor már ott élő fiához utaznak Linzbe, Patarcsics Endre, nőtestvére és gyerekei pedig 1964-ben látogatnak Pozsonyba az akkor már fél évszázada a családtól távol élő Jánoshoz. Leginkább az utóbbi látogatás sűríti magába a távollét tragikus felhangjait, hiszen János a második világháború idején elhalálozott testvére, Miklós helyett, akitől el sem búcsúzatott, csak annak fiával, Endrével találkozhat, Endre pedig nagybátyjában, Jánosban fedezi fel akkor már két évtizede halott apjának vonásait. Nem kevésbé drámai Sajtos Sándor és fia, Lexi 1936-os szabadkai látogatása sem. Sándor tizenvalahány évet vár útleveleire, s látogatásukkor felesége már őt, testvére, Gitta tíz éve halott, Sándor megtört, egyetlen élő testvére, Ila arcát és lényét pedig a több évtizedes hiányok és várakozások közömbössé formálták. A linzi látogatás fájdalmas felhangját az adja, hogy Lexi hogylétéről apja, halála előtt két hónappal csak a szabadkai rokonok leveléből értesülhet, mivel fia nem térhet vissza Temesvárra, s az apa sem utazhat Ausztriába.

Mindhárom látogatás közös meghatározója a regényben szó szerint is elhangzó, nyomatékos „először és utoljára”. Sajtos Sándor majd két évtizedes várakozást követően,

1936-os szabadkai látogatásakor találkozik utoljára testvérével, Ilával, a szabadkai rokokó 1962-ben „életükben először és utoljára” látogatják meg Lexit, Patarcsics Endrét pedig „éveken át, sőt minden valószínűség szerint halála órájáig kísértette pozsonyi nagybátyjával való első s egyben utolsó találkozása”. A több évtizedes várakozások és hiányok ezen egyszeri, alkalmi feloldása ironikus színezetet ad a „határok légiesítése felé” s az „anziksz” pozsonyi és linzi fejezetek címébe foglalt meghatározásoknak, mint ahogyan ironikusak a linzi városnézés látványkavalkádja, Gitta lányának, Margitnak ebből táplálkozó élménybeszámoló, diadalittas felkiáltásai („nem éltém hiába!”, „Istenem, végre hazaértem”) pedig egyenesen a groteszket súrolják, hiszen – mint ahogyan Emi és Emil élük meg az idegenszerűség élményét – mindez egy „szakadatlan színjáték hamissága”-ként hat, amit csak fokoz Lexi fiának, a kis Alexnek a rokonok számára érthetetlen, idegen nyelvű karattyolása és Margit fiának, a kommunikációból egészenben kimaradó Gézinek az arcára kiülő bambaság.

A térség, amelyben a regény szereplőinek élniük adatott, történelmi változások színhelye. A politikai változások jelölői a személy- (Angeline/Angelina, Nenadovits/Nenádovics/Nenadović, Rösch/Ross, Patarcsics Miklós/Nikola Patarčić), város- (Pozsony/Bratislava) és utcanév-változatok (a régi Újvidék utcanevei, amelyekhez Angelina Nenadovits ragaszkodik, a szabadkai utcanevek módosulása, ami miatt Patarcsics János haza címzett leveleit évekig visszaküldik). A térség, az egykori Monarchia több országba szakadó területének ugyanakkor a többnyelvűség a természetes közege. Sajtos Sándort anyja megtanítja németül beszélni, írni és olvasni, Temesvár németek, magyarok, szerbek és románok lakta város, Zoltán, Patarcsics János Pozsonyban élő unokája magyarnak, bunyevácnak, németnek és szlováknak, barátja, Wolker Márton, akibe Pozsonyban Emi lesz szerelmes, szlováknak, németnek és magyarnak vallja magát, Ila számára természetes a családon belüli többnyelvűség, s nem érti férje, Miklós identitásának elbizonytalanodását, „aki már nem volt se bunyevác, se horvát, se szlovén, de még nem volt igazán magyar sem”. A regényben a multinacionalitás és multikulturalitás ellenképei a Patarcsics testvérek magyarokat megvető és alávalónak tartó anyja, Bajic Cecília, aki szerint annak, hogy fiai, Miklós és János magyarnak vallják magukat, „az elátkozott, istenverte gimnázium volt az oka”, Sajtos Sándor lányja, Réka, aki otthon nem engedélyezi a magyar beszédet s a kis Lexi egynyelvűvé válása.

A regény másik tematikai kontrasztja az elmenők (idegenbe szakadtak) és a szülőhelyükön maradók között jelölhető ki. A szereplők nagy hányadának sorsa az emigráció (Lexi, Boro Višnjic) vagy a határmódosítások által bekövetkező idegenbe vetettség (Sajtos Sándor, Patarcsics János) – a „származási hely, a tényleges élettér és az elhalálozási hely távolságai” (Farágó Kornália: Utószó). Angeline Nenadovits villamosmérnök apja az újvidéki „villanyos vasút és villámvilágítás munkálatai során döntött úgy, hogy családját is áttelepíti ide” – arra az Újvidékre, amely Angeline fiatalkori szerelmének is szülővárosa, s ahol Angeline hosszú élete hátralevő részét fogja leélni. A Sajtos lányok Szegedről telepünek át Szabadkára, s lesznek a trianoni békeszerződést követően másik állam polgáraivá. Az igazi helyben maradók a Patarcsics család egyik szárnyának leszármazottai (Miklós, fia, Endre és unokái, Emil és Emi) és Gitta, lányával, Margittal. Különösen Emi és Emil regénybeli alakjában kap nyomatékot e sorsváltás. Emi „önszántából nem tudná elhagyni szülőföldjét”, s „hiába menekülne bárhová is, neki az a sorsa, hogy itt, a szülőföldjén élje végig mindazt, ami rámeretett”, Emil számára pedig, „lévén eszköze a

nyelv”, „nem vezet út... sehová”. Arra törekszik, hogy „mind jobban megismerje azoknak a városoknak a múltját, ahol maga is élt, és azokét is, ahol felmenői születtek”, s Angelinét is e hiteles történetek megismerésének a reményében látogatja. A regény tükörszerkezetének benyomását kelti, hogy a két legmeghittebb testvéri kapcsolat, az összetartozás legintimebb változata a földrajzi távolság (a Szabadkán maradt Patarcsics Miklós és a Pozsonyba szakadt János) és közelség (Emil és Emi) relációin rajzolódik ki. Az utóbbi testvérpárt szinte mindig együtt látjuk – talán nevük hasonlósága sem véletlen, s az sem, hogy mindkét külföldi rokonlátogatás (a pozsonyi és a linzi) résztvevőiként részt vállalnak a megszakadt rokon szálak és kommunikáció újrafelvételében, visszaállításában. A sokszereplős regény szereplők közötti viszonylatrendszerének kidolgozottságára utal, hogy a szövegből a két testvér ebbéli feladatvállalásának motivációs háttere is kiolvasható: talán az anyjuk általi szeretetlenség és családi kötelékhiány s az apjuk, Endre zárkózott szótlanúságából eredő negatív családi élményeiket, szeretethiányukat kompenzálják a rokon kapcsolatok, egy tágabb értelemben vett család megszakadt szálainak újrafelvételében, rehabilitálásában.

Juhász Erzsébet prózaművészetén belül mindig kitüntetett funkciót kaptak a lélek belső világának folyamatai. A *Határregényben* sem mond le erről az írói eljárásáról, hiszen a mű domináns szöveghelyei a felnövés, eszmélkedések és szerelmek, az érzelmi hidegség s a vágyak forrósága és szenvedélyessége, az indifferencia és ragaszkodás lélektani attitűdjei köré szerveződnek. E regénye az előbbiekhöz képest annyiban más, hogy itt a szereplők tudatában és érzelmi világában zajló belső történések fokozottabban függvényei a referenciával is rendelkező külső, történelmi eseményeknek. Ez teszi a szereplők létét Juhász Erzsébet eddigi regényhőseivel hasonlóan determinálttá s egyben hasonlóvá is, minthogy a dolgok jóformán csak történnek velük. Szökés, elköltözés, határon túl rekedés, sodródás, álmokban, emlékezésben, képzeletben élés, honvágy, hiányok, évtizedeken átívelő (gyakran kilátástalan) várakozások... – mind-mind a determinált lét állapotváltozatai. A történet háttérébe vont referenciális (történelmi) sík ugyanakkor a regény világszerűségét erősíti – szemben az előbbi regények itt háttérben maradó szövegszerű (és szövegekői) írói eljárásaival.

Még két vonatkozásában más, újszerű Juhász Erzsébet legújabb regénye. Egyfelől letisztult, áttetszően tisztává egyszerűsödött mondatalképzésében. A bonyolult családfarajzból kibomló, összekuszált családi viszonyokat és életrajzokat végsőkig letisztult és világos mondatvezetés ellensúlyozza. Másfelől pedig a szerző regényvilágának kitágulása vonja magára a figyelmet. Míg az első regény (*Hororítás*, 1980) és a *Senki sehol soha* a szülőváros regényei, a közöttük íródott *Műkedvelők* színtere pedig a vajdasági régió, a metaforikus című *Határregény* az egykori Monarchia utóbb határok által felszabdalt térségét veszi célba. A mű ebbéli vonása által kapcsolódik a horvát, szerb, magyar, szlovák, cseh, lengyel, osztrák – Krleža, I. Andrić, D. Kiš, Mészöly, Esterházy, Hrabal, Kundera, Czesław Miłosz, Schnitzler stb. neve által fémjelzett – Monarchia- és Közép-Európa-regények diskurzusába.

A regényolvasat arra természetesen nem adhat választ, mennyi maradt megfratlanul a műből, legfeljebb érzékelhet bizonyos hiányokat. Pl. a regény első fejezetét szervezettebben a műbe kapcsoló szálakét, hiszen Angelina Nenadovits alakja csupán áttételes szálakkal kötődik a regényben ábrázolt családi viszonylatok rajzához (testvére Ross Ödön, unokatestvérük az a Rösch Lina, aki Sajtos Sándor felesége lesz, unokája, Boro Višnjic pedig

a Patarcsicsok leszármazottjának, Eminek lesz második férje). Az Emi és Emil társaságában évtizedeket fiatalodó Angeline első fejezetben részletezett alakrajza és személyiségének súlya arra enged következtetni, hogy a regényvilágon belül hangsúlyosabb funkciót és családi kötődéseket hivatott képviselni, mint amennyi a töredékben maradt műbe bekerülhetett. A *Határregény* azonban – paradox módon – a megíratlan részek ellenére is befejezett alkotás benyomását kelti, hiszen a mű metaforikus, groteszk záróképe az egész regényszöveg foglalataként, emblémájaként olvasható. A Bécsbe tartó vonat folyosóján száguldozó Gézi látványa azt a benyomást kelti, „mintha egy lángoló arcú kisfiút valami ismeretlen, hatalmas erő rángatna ide-oda. Talán ugyanaz, amely felmenőit rángatta több emberöltőn át Graztól Szabadkáig, Szegedről az Isonzó völgyéig, összevissza. S hogy e pillanatban néhány évszázad mozgáspályája rajzolódik ki e Bécs felé száguldozó vonat folyosóján, követhetetlen sebességgel reprodukálva néhai utak sokaságát, hogy ezt követően aztán mindez végképp átadódhassék a tovább már nem tartóztatható felejtés enyészetének”.

A *Határregény* a szereplők Közép-Európa határok által felszabdalt térségét behálózó „úttalan utainak” bonyolult rendszerét bejárva e „felejtés enyészetének” ellenében íródott – mondhatnánk. Ám szövegéből nem nehéz kiolvasni e felejtés törvényszerű bekövetkezéne, „tovább már fel nem tartóztatható”-ságának székepszisét. A „családaráadás” folyamatában elhelyezett családok és családtagok rajzából kikövetkeztethetően van abban valami általánosítható sorsszerűség, hogy az összetartozás szálait a „maradók” (Emi, Emil, Gitta lánya, Margit) rendezik, tartják a kezükben, s hogy e szálak az idők/korosz-tályok során a veszendőségbe vezetnek. A regény végének két gyermekszereplője, a kései, esetlen Gézi (Margit fia), valamint az immár osztrákká asszimilálódott Alex (Lexi fia, Sajtos Sándor unokája) kommunikációképtelensége felfüggeszti a családi, rokoni kapcsolatok, az összetartozás szálainak további fenntarthatóságát s a történetek továbbmese-lhetőségének lehetőségét. Alex szüntelen karattyolását alig értik a rokonok, s mivel egynyelvűvé vált, ő sem lehet részese a családi mítosznak, a mindenen kívül álló Gézi, „akiről akkoriban azt hitték, hogy az átlagosnál nehezebb felfogású kisgyerek”, eszeveszett száguldozásával a vonat folyosóján öntudatlanul is már csak a családi életutak groteszk-embematikus leképezésére, „eljátszására” képes.

A regényt két iker-metaphora nyitja és zárja: Angeline Nenadovits villamos- és Emiék vonatútja. Az út, utazás közismert toposzai közül az első a háborúk előtti Újvidék otthonosan ható terei között, az utóbbi pedig a határokon átvélve, az otthonokból kifelé, a (vak)világba tartó síneken zajlik. Az otthonosság és (ott)hontalanság sínárpajain.

HARKAI VASS Éva

„A FOLKLORISTA TEHÁT DOLGOZIK”

Jung Károly: *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001

Jung Károly idei könyve, *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig* címet viselő tanulmánykötet szervesen kapcsolódik a szerző korábbi, esszéket és tanulmányokat tartalmazó köteteihez (*Köznepok és legendák. Tanulmányok a népi kultúra köréből*. Forum, Újvidék,